

СТАНОВИЩЕ

от проф. дфн. Маргарита Младенова
на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'
в област на висше образование *Хуманитарни науки*
професионално направление *Филология*
докторска програма *Български език – Приложна лингвистика*

Автор: *Катрин Константинова Костова*

Тема: *Близкородствени езици в контакт (върху материал от чешки, руски и български език)*

Предложеният за защита дисертационен труд на редовната докторантка Катрин Костова е посветен на относително слабо проучена тема, особено що се отнася до съпоставянето на повече от два славянски езика. Самата идея за съпоставяне на българския език с руския и чешкия на базата на резултатите, постигнати от студенти изучаващи български като втори език не е нова, но анализът и съпоставянето на типовете грешки, допускани в българската им речева продукция от студенти с роден език руски и чешки, остава твърде слабо проучена. В това отношение авторката се опира главно върху съпоставителните проучвания на усвояването на българския език като чужд, проведени от нейната първоначална научна ръководителка проф. Елена Хаджиева и от доц. Елена Крейчова.

Изходна база за изследването са специално подготвени анкети от тестов тип с поставени задачи за стереотипно решаване (в по-голямата част от случаите), както и за създаване на собствена речева продукция, която да позволи индивидуален подбор на езиковите средства за всеки от респондентите. При предварителното съпоставяне на трите езика помежду им авторката се спира на основни граматични различия между българския език от една страна и руския и чешкия език – от друга. Въз основа на това тя извежда очакваните типове интерферентни грешки, към които са ориентирани изходните упражнения в анкетите. Те са разпределени в три самостоятелни групи според категориите думи (части на речта), при които се откриват в зависимост от граматичните им категории. Така при съставящите на именните групи хипотезата за видове грешки включва следните случаи:

- при категорията определеност – граматични грешки при членуването на имената или липса на членуване;
- при категорията одушевеност;
- при употреба на мъжколични форми;
- при избора на единствено или множествено число при някои групи думи;

- поради липса на употреба на звателна форма;
- поради предпочитане на умалителни форми на съществителните имена;
- при словообразуването на думи чрез смесване на суфикси, префикси и флексии с подобно звучене в родния и българския език. (с. 33–34).

При усвояването на местоименията в българския език авторката изхожда от хипотезата за следните типове грешки:

- смесване на винителни и дателни форми при употребата на личните местоимения;
- неразбиране на семантиката на възвратните местоимения и замяната им с лични
- проблем при удвояването на обекта;
- дублиране (ненужна употреба) на местоимения като проява на хиперкоректност на респондента;
- удвояване на подлога;
- допускане на грешки при употреба на притежателни местоимения, особено при усвояването на кратките им форми;
- допускане на грешки при употребата на посесивни конструкции;
- допускане на грешки при употребата на показателни местоимения
- изпускане или неправилен словоред на винителни енклитики;
- проблем при употребата на възпросителни местоимения поради формалните и семантичните различия на родния език с българския;
- нулева или ниска употреба на обобщителни, отрицателни и неопределителни местоимения, които съзнателно се избягват;
- ниска степен на усвояване на категорията определеност, изразена чрез допускане на грешки при членуване на имена от мъжки род, както и чрез отсъствие на членна морфема. (с. 79)

Третата група анкети проучват интерферентните грешки в употребата на глаголни форми, за които се очакват специфични типове грешки. Те са различни поради асиметрията в трите езика. Така между българския и чешкия език се очакват следните грешки:

- възвратни глаголи – възвратните глаголи са присъщи и за двата езика, но отделни глаголи в единия език са възвратни, а в другия – не. В. Дъбова най-често открива добавяне на възвратно местоимение към български глаголи в речевата проява на български език ;
- вид на глагола – много често глагол от несвършен вид в чешкия език, в българския език има съответствие от свършен вид и обратно;
- инфинитив – в българския език тази форма отсъства, а нейното изразяване се характеризира с употребата на конструкцията да + спрегаема глаголна форма;
- време на глагола – в чешкия език миналите действия се изразяват с едно глаголно време (претерит: *četl jsem*), което по форма на образуване съвпада с минало неопределено време в българския език (*чел съм*), но по смисъл се превежда с аорист (минало свършено време – *четох*);
- съкращаване на спомагателния глагол (*биха в би*) под влияние на чешкия език;
- превръщане на безличен глагол в българския език в личен (*трябвал съм да – musel jsem ...*). (с. 106)

Съответно между българския и руския език са изведени следните типове интерферентни грешки:

- възвратни глаголи – несъответствие по възвратност/невъзвратност;
- вид на глагола;
- инфинитив;
- време и наклонение на глагола;
- отношението *бих – byl – был*;
- лични и безлични глаголни форми;
- употреба на спомагателния глагол *съм*;
- смесване на значенията на глагола *съм* и *имам* (с. 106–108).

Въз основа на тези хипотези докторантката е разработила въпросите в анкетите, които е анализираща, а в дисертацията представя своите констатации за честотата на допуснатите грешки. Резултатите от наблюденията върху анкетите са прегледно обобщени в таблици, където се отчитат в отделни графи грешките допускани от съответната група респонденти. Това дава възможност за проверимост на резултатите. В заключението на всяка от подглавите е представено и графично съпоставяне на резултатите при двете групи респонденти, което дава представа за необходимостта от акцентирание и допълнително упражняване на съответните проблемни места. Може би в тази част е необходимо да се уговорят и критериите за правилност или погрешност на отговорите, най-вече що се отнася до членуването в българския език. Както е известно, това е прагматична категория, силно зависима от общите дискурсни условия и ситуацията на изказването, така че зададената в писмен вид пропозиция невинаги определено сигнализира необходимостта от употреба на членувани или нечленувани форми. Подобно е положението и при употребата на миналите времена в българския език, които във формално отношение понякога съвпадат с тези в чешкия и руския, но в български употребата им е в значителна степен обусловена от редица фактори на дискурса и се нуждаят от допълнителна информация за определяне правилния избор на съответната форма във всеки конкретен случай.

Съдържанието на работата не се ограничава само до анализа и групирането на грешките и до извеждане на статистически значимите случаи, върху които трябва да се приложат специални усилия на занятията, но и предлага упражнения, разработени за преодоляването на този тип интерференции (глава IV). Предложеното в тази глава е провокирано от нуждите на онлайн обучението, което беше основен начин на работа в нашите университети през последните две години. Разработените упражнения са създадени върху платформата <https://wordwall.net/bg>, която дава възможност да се използват игрови елементи при създаване на упражненията. Създадени са 18 типа шаблони за упражнения, които могат да бъдат използвани както в присъствена, така и в дистанционна форма на обучение. Тъй като анализираниите анкети са проведени със

студенти владеещи български език на нива B1 – B2 по Общоевропейската езикова рамка, предложените упражнения също съответстват на тези две нива. Те имат перспектива за практическо приложение и могат да се смятат за съществен принос на работата. Освен непосредственото попълване по време на занятията те могат да бъдат използвани и като упражнения за самостоятелна работа, благодарение на автоматизираното определяне на правилната форма, като позволяват и пряка комуникация между преподавателя и студента, благодарение на възможността преподавателят да изпрати линк на студента и пряко да наблюдава работата му. Самостоятелно са описани действията от страна на преподавателя и на студента в попълването и оценяването на упражненията, както и конкретните типове грешки, върху които се работи във всяко упражнение.

Като цяло може да се каже, че общият репертоар на очакваните грешки в речевата продукция на студентите, попълнили анкетните тестове се потвърждава, като същевременно се наблюдават корекции в количествените им показатели в сравнение с наблюденията от други методически публикации. Така например потвърждава се очакването, че в областта на именната система най-сериозна трудност за носителите на чешкия и на руския език е усвояването на българската граматична категория ‘определеност’ и свързаното с нея членуване на имената, докато затрудненията при употребата на бройната форма при имената от мъжки род показва много по-слабо разпространение от очакваното. Потвърждават се затрудненията с усвояването на категориите време, вид и залог на глагола, както и при формообразуването на българския глагол, но на първо място очаквано изпъква употребата на българските глаголни времена. В заключението са обективно посочени приносите на работата и особено създаването на интерактивните упражнения за преодоляване на наблюдаваните интерферентни грешки. Авторефератът вярно отразява съдържанието на целия текст, както и изводите на докторантката върху материала от него.

В заключение искам да подчертая, че представеният от Катрин Костова дисертационен труд на тема „Близкородствени езици в контакт (върху материал от чешки, руски и български език)“ представя проучване на слабо изследвани в българската и чешката граматична традиция отношения между трите езика. Както във фактографско, така и в методическо отношение текстът е приносен за изследване на типовете грешки в съпоставителен план съответно за носители на чешкия и на руския език, като извежда на преден план структурните различия между трите езика, пораждащи основните типове грешки, констатирани в анализа на анкетите. Предложените упражнения за отстраняване на грешките в речевата продукция на студентите, изучаващи български език като чужд

са приноси в методическо отношение и са свидетелство за находчивостта на авторката в нейната преподавателска работа. Трудът свидетелства за способността на авторката да разработва самостоятелно лингвистична проблематика върху избраните езици за анализ. Въз основа на казаното предлагам на Катрин Константинова Костова да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“, за което аз убедено ще гласувам.

9.4.2022 г.

Член на журито: